

КРЕМЕНЧАНИ В УКРАЇНСЬКОМУ ЛІКАРСЬКОМУ ТОВАРИСТВІ (1927–1939 РР.)

Мазур П.Є.

кандидат медичних наук, директор

Кременецький медичний фаховий коледж імені Арсена Річинського

Мазур Л.П.

кандидат медичних наук, доцент

Тернопільський національний медичний університет ім. І.Я. Горбачевського

У статті описано біографії та участь у громадській діяльності чотирьох волинських лікарів, життя яких пов'язане з м. Кременець: Петра і Ганни Роцинських, Арсена Річинського та Василя Кархута, котрі в 1927–1939 рр. були членами Українського лікарського товариства. За свою активну проукраїнську позицію вони переслідувалися польським, німецьким та радянським окупаційними режимами.

Ключові слова: Українське лікарське товариство, Петро і Ганна Роцинські, Арсен Річинський, Василь Кархут, громадська діяльність, окупаційні режими.

У межах Волинського воєводства, до якого входило м. Кременець (Тернопільщина), наприкінці 30-х років ХХ ст., як свідчать статистичні дані, працювало 359 лікарів різних національностей [3, с. 57]. Більшість із них були євреями та поляками. Були також і росіяни. Кількість українців серед них була мізерною.

Низький відсоток українців серед лікарів був зумовлений дискримінаційним тиском під час вступу на медичні факультети та обмеженням при працевлаштуванні.

У міжвоєнній Польщі на території Західної України виникли громадські медичні товариства, які об'єднували у своїх лавах осіб за національністю. Так, наприклад, у 1932 р. було створено польське «Науково-методичне товариство у Рівному», діяло на Волині Товариство охорони здоров'я єврейського населення в Польщі. Російські лікарі не мали медичних товариств. Лише в 1927 р. росіяни створили в Рівному Російське товариство добротності [6, с. 5].

Лікарі-українці Волинського воєводства не мали свого лікарського товариства, бо їх було мало, а тому вони приймали участь в Українському лікарському товаристві у Львові, яке було створено у 1910 р. і роботу якого медична інтелігенція Львова відновила у 1921 р.

Наприкінці 30-х років ХХ ст. організація налічувала 460 членів зі Східної Галичини, Північної Буковини, Закарпаття і Західної Волині [7, с. 257–258]. Членами УЛТ в різні роки стали вісім волинських лікарів, у чотирьох з яких біографія пов'язана з м. Кременець [7, с. 292–293]. Зупинимося на їхніх біографіях.

Відомим подружжям українських патріотів були лікарі Петро та Ганна Роцинські. Петро Федорович народився 18 березня 1890 р. у м. Глухові на Чернігівщині в сім'ї церковного псаломщика. Після закінчення Чернігівської духовної семінарії почав навчатися медицині у Варшавському університеті, але у зв'язку з початком Першої світової війни закінчив медичний факультет Московського університету в 1916 р. Його відразу ж мобілізували у царську армію, де він виконував обов'язки фронтового лікаря.

Із виникненням Української Народної Республіки лікар Петро Роцинський пішов на службу до Української армії. Однак утвердження державності в Україні не наступило. Разом із підступаючими частинами УНР Петро Роцинський відійшов на Захід. Деякий час у Польщі він перебував у таборі для інтернованих. А коли за Ризьким договором Волинь опинилася в зоні окупації новоспеченої Речі Посполитої, Петро 1921 р. перебрався до Рівного, де почав працювати у лікарні для втікачів. Тут він і зустрівся вперше з лікаркою Ганною Струтинською, яка відбувала медичну практику.

Йому сподобалася молода енергійна лікарка, і він невдовзі взяв із нею шлюб. Так створилася сім'я близьких за духом людей.

Ганна Струтинська народилася у м. Кременець у 1893 р. в сім'ї священника. По вулиці Ю. Словацького у Кременці й досі стоїть їхній родинний будинок.

Закінчивши гімназію у Кременці в 1909 р., Ганна вирушила вчитися у Петербурзький жіночий медичний інститут і Вільненський університет, після чого почала працювати лікарем.

Після проголошення УНР дівчина зголосилася на працю у військовій лікарні. Потім був відступ на Захід і повернення до Рівного, де Ганна зустрілася з Петром Рощинським. Рятуючи інших, вона сама захворіла на тиф. Життя її було під загрозою. Допоміг побороти цю небезпечну інфекцію колега Рощинський.

У 1924 р. подружжя Рощинських переїжджає у невелике повітове містечко Костопіль, де вони почали займатися приватною лікарською практикою і громадською діяльністю. Петра Рощинського запросили до лікарні «Каси хворих». Працювали удвох із дружиною. Одночасно Петро викладав гігієну в Рівненській гімназії, був шкільним лікарем. Костопільська оселя Рощинських стала не лише осередком фахової медичної допомоги, а й центром українського просвітництва. Петро та Ганна влаштовували новорічні ялинки і шевченківські вечори, проводили освітні бесіди на теми медицини та санітарії. 1927 р. громада делегувала Петра Рощинського у Луцьк на церковний з'їзд.

З ініціативи Ганни Іванівни в Костополі виникає Союз українок, а в довколишніх селах – його осередки.

Діяльність української родини не подобалася польській окупаційній владі. У 1936 р. їх обох звільнили від праці в «Касі хворих». Господар квартири під тиском польських властей вимагав перебраться з його помешкання. Становище лікарів Рощинських ускладнилося, і вони змушені були покинути Костопіль.

Сім'я Рощинських переїжджає у Кременець. Але й там польські жандарми їм не давали спокою, пильно стежили за ними. Напередодні Другої світової війни лікаря і громадського діяча Петра Рощинського як «небезпечну» для Речі Посполитої особу запроторили у страхітливий концентраційний табір для політв'язнів у Березі Картузькій, звідки йому вдалося вирватися у вересні 1939 р. Як колишньому старшині армії УНР Петру Рощинському небезпечно було залишатися в Радянській Україні, тому він покидає Кременець, деякий час проживає у Львові, а весною 1940 р. нелегально перебирається на Холмщину. Дружина Ганна залишається у Кременці.

Зі вступом німецьких окупаційних військ на територію Волині Петро Рощинський із Заходу повертається в Кременець. На початку війни багато хто з інтелігентних людей думав, що в Україні відродиться державність. Однак незабаром їхні ілюзорні мрії розбилися об жорстоку дійсність. 22 червня 1941 р. у залі краківської «Просвіти» відбувся головний з'їзд Українського Національного Комітету (УНК), членом якого був Петро Рощинський.

Рощинські далі продовжували свою лікарську практику в Кременці, що закінчилася для них опісля великою трагедією. 23 лютого 1943 р. есесівські посіпаки заарештовують Ганну і Петра Рощинських. І цього ж дня увечері разом з іншими заручниками їх розстрілюють на подвір'ї Кременецької тюрми [7, с. 202].

В'язні, які тоді працювали неподалік тюрми і залишилися живими, розказали, як «доктор Петро і небіж доктора Ганни, Юрко Черкавський, вирвали з рук гестапівця автомат, доктор Петро направив його на німців, але схвильований не міг знайти забезпечника, тягнув за курок, а автомат не випалив... Доктора Ганну хотіли перед розстрілом роздягнути, але вона не далася і її розстріляли на доріжці до ями, куди гестапівець тягнув її за коси...».

До членів УЛТ приєднався і лікар Арсен Річинський. Народився 12 червня 1892 р. у с. Тетильківці Кременецького повіту Волинської губернії в сім'ї дяка-псаломщика. Навчався у Житомирській духовній семінарії. Восени 1911 р. А. Річинський вступив до Варшавського університету, а з початком Першої світової війни перевівся в університет Святого Володимира у Києві. Після закінчення навчання працював лікарем Ізяславської повітової лікарні. Із приходом більшовиків у 1920 р. А. Річинський переїхав і працював дільничним лікарем у с. Тростянець поблизу Луцька, де одружився, а в квітні 1922 р. він знову дільничний, пізніше – головний лікар Володимира. Саме тут він плідно працював на культурно-просвітницькій ниві: видавав українські часописи, укладав збірки церковних співів, очолив роботу місцевої «Просвіти», сприяв розгортанню пластового руху, боровся за Українську автокефальну православну церкву.

За активну громадську діяльність А. Річинського ув'язнювали у 1935 та 1939 рр. у таборі Береза Картузька. У 1939 р. його заарештували енкаведисти. Оскільки Арсен Річинський не належав до жодної політичної партії, слідство затяглося. Лікаря вивезли разом з іншими політичними в'язнями у тюрму селища Сухобезводне Горьковської області, де кілька років тримали без суду. Лише 5 травня 1942 р. так званий «особий совет» при НКВС СРСР виніс вирок, засудивши Арсена Річинського на 10 років позбавлення волі. Покарання він відбував в Уктлазі. У 1949 р. А. Річинського звільнили. Але влада не дала повернутися на батьківщину. У концентраційному таборі і на спецпоселенні Арсен Річинський займався лікарською практикою, писав наукові статті з акушерства. Помер 13 березня 1956 р. у Казахстані, де й був похований [4, с. 65]. 14 жовтня 2006 р. на Покрову Пречистої Богородиці труну з прахом

Арсена Річинського зустрів найстаріший храм (1600 р.) Різдва Христового УАПЦ м. Тернополя. Похоронили його прах на цвинтарі с. Підгородне біля міста Тернополя.

У 1932 р. до УЛТ вступив Василь Кархут, знаний у народі лікар-фітотерапевт, літератор, громадський діяч. Народився 1905 р. у селі Марківці (нині Тисменицького району Івано-Франківської області) в сім'ї священика УГКЦ. Медичну освіту отримав, навчаючись на медичному відділі Українського таємного університету у Львові, а після його закриття у 1925 р. студіював медицину в «університеті Яна II Казимира». Закінчивши у червні 1932 р. навчання, залишився у Львові на дворічну лікарську практику. Займаючись професійно медициною, В. Кархут був одним із провідних діячів «Пласту», редактором журналів «Молоде життя» і «Вогні», автором художніх творів, активним учасником ОУН. На загальних зборах УЛТ у 1934 р. В. Кархут висловив побажання створити мандрівну бібліотеку для лікарів із провінції [2, с. 58].

4 червня 1934 р. Василь Кархут переїхав на Волинь і до 1939 р. проживав у м. Кременець, де відкрив лікарський кабінет і розпочав приватну практику.

У Кременці В. Кархут спочатку поселився для проживання у помешканні Олександра Глуква по вулиці Шумській, 21, біля самого підніжжя Замкової гори, а медичну практику розпочав в офісі по вул. Горній, 26.

28 липня 1934 р. він одружився з Теодозією Кижин, уродженкою села Луб'янки Вищі нинішнього Тернопільського району. 3 червня 1935 р. у лікаря народилася донька Христина.

Восени 1938 р. він закінчив будувати власний двоповерховий будинок із цегли на вісім кімнат по вулиці Козубського, 6, який стоїть під горою Воловицею, у мальовничій місцині, звідки весь Кременець як на долоні. Як розповідали старші кременчани, тут все було у зразковому стані: сад, квітник, гарно прибрані й обставлені кімнати [8].

У Кременці на той час було 25 лікарів, переважно поляки та євреї, один В. Кархут – українець. Своім уважним ставленням до пацієнтів лікар здобуває визнання і авторитет. Це викликає заздрість та ворожість у польських лікарів. Аптекарі відмовляються відпускати ліки за його рецептами, бо вони писані українською мовою. Лише після протестів громадян міста і навколишніх сіл аптекарі припинили бойкот. Поліція зриває вивіску на будинку, де приймав хворих, бо вона написана зверху українською мовою, а знизу – польською. Лікар приладнав вивіску вдруге.

У Кременці Василь Кархут установив тісні контакти з українськими патріотами. Він активно сприяв культурно-просвітницькій діяльності, відвідував вистави самодіяльних аматорів, брав участь у роботі «Кооперативи», де читали й обговорювали актуальні матеріали преси й новини літератури, проводили літературно-мистецькі вечори, концерти, ставили вистави.

За громадську діяльність в українському середовищі 11 травня 1935 р. польська поліція заарештувала лікаря і 12 травня помістила до справжньої катівні Берези Картузької, де він перебував до 16 жовтня 1935 р. Арешт польська влада пояснювала тим, що Василь Кархут – небезпечний злочинець у прикордонній зоні між Польщею та СРСР. Одним зі звинувачень лікарю була висунута його професійна діяльність. «Восени 1934 р. під час епідемії червонки (дизентерії. – *Авт.*) у Кременці лік. Кархут надавав безкоштовну медичну допомогу українцям, щоб у такий спосіб отримати популярність і вплив серед українців», – читаємо в обліковому листі в'язня Берези Картузької [5, с. 195].

15 червня 1939 р. неблагонадійного лікаря виселили з Кременця у Берестечко, а дружина з донькою переїхали до батьків. У вересні місяці, коли польській владі не вдалося вдруге помістити його до Берези Картузької, оскільки німецькі літаки розбомбили Луцьку тюрму, лікар ще ненадовго повернувся у Кременець і привіз від батьків дружину з донечкою. Після виборів до Народних зборів Західної України 22 жовтня незабаром виїхав до Львова. Будинок В. Кархута був конфіскований.

Василь Кархут ще недовго перебував у Кременці у 1941 р. У середині серпня він залишив дружину з дітьми у родича І. Стефаніва на території Польщі (село Загочев'є), а сам разом із похідною групою українських націоналістів прибув до Кременця. Працював лікарем, але гестапо наприкінці вересня запідозрило його у приналежності до ОУН (бандерівців), заарештувало й кинуло до Львівської тюрми Ланцького. Після звільнення з тюрми 15 листопада 1941 р. до Кременця він уже не повернувся.

Згодом він поселився у відомого львівського лікаря Мар'яна Панчишина, очолив відділ внутрішніх хвороб у «Народній лікарні» імені Андрія Шептицького у Львові. Деякий час В. Кархут був особистим лікарем митрополита А. Шептицького, лікував вояків УПА. У 1946 р. заарештований радянською владою і засуджений на 15 років виправних робіт, а після звільнення був вдруге засуджений у 1955 р. на вісім років. Навесні 1964 р. його звільнили з-під варті, але до родини в Коломию він повернувся лише через рік.

Його, як і інших політв'язнів, переслідують проблеми з пропискою та працевлаштуванням, тому він змінює місця роботи, працюючи лікарем-фтизіатром у тубдиспансері, терапевтом дільничної

лікарні. Водночас не припиняє творчої роботи – у світ виходять виправлені й доповнені друге і третє видання книги «Ліки навколо нас».

Здоров'я лікаря погіршувалося, і 9 жовтня 1980 р. він помер у Львові. Лише 1991 р. його помертню реабілітували [1]. Через 12 років після смерті виходить друком праця В. Кархута «Жива аптека».

Література

1. Василь Кархут – лікар, пластун, письменник. URL: <http://medib.lviv.pro/vasil-karhyt-likar-plastun-pismennik>.
2. XVIII загальні збори У. Л. Т. *Лікарський вісник*. 1934. 20 квітня. Ч. 2. С. 58.
3. Wołyń w liczbach. Zbiór tablic statystycznych, dotyczących województwa Wołyńskiego / pod redak. S. Witkowskiego i S. Landy. Łuck, 1939. 65 s.
4. Комар В. Громадська й культурна діяльність Арсена Річинського на Волині (за матеріалами Волинського краєзнавчого музею). *Минуле і сучасне Волині: Олександр Цинкалавський і Волинь* : матер. IX наук. іст.-краєзн. міжн. конф., 20–23 січня 1998 р. С. 64–65.
5. Матеріали VIII Міжнародних Річинських читань, присвячених 120-річчю з дня народження Арсена Річинського : науковий збірник / за ред. А. Колодного, П. Мазура. Київ ; Кременець : ПАПРУС-К, 2012. 260 с.
6. Переходько Н.М. Охорона здоров'я у Волинському воєводстві : дис. ... канд. наук. Рівне, 2018. 230 с.
7. Пундій П. Українські лікарі : бібліографічний довідник. Кн. 1. *Естафета поколінь національного відродження* / гол. ред. Я. Ганіткевич. Львів ; Чикаго, 1994. 327 с.
8. Чернихівський Г.І. На раменах муки в'язниць... *Портрети пером*. Кременець ; Тернопіль, 2001. С. 162–168.

CITIZENS OF KREMENETS IN THE UKRAINIAN MEDICAL SOCIETY IN (1927–1939)

Mazur P.Ye.

Kremenets Medical College named after Arsen Richynsky

Mazur L.P.

I. Horbachevsky Ternopil National Medical University

In the article are presented biographies and public activities of four doctors from Volyn area, whose biographies are related to the city of Kremenets: Peter and Anna Roschynskiyi, Arsen Rychynskiyi, and Vasyl Karhut. All of them were members of the Ukrainian Medical Association in 1927–1939. They were persecuted by the Polish, German and Soviet occupation regimens for the active pro-Ukrainian position.

Key words: *Ukrainian Medical Association, Petro and Anna Roshchynskiyi, Arsen Rychynskiyi, Vasyl Karhut, public activity, occupation regimens.*